

ATATÜRK, ÇAĞDAŞLAŞMA VE DIŞ DÜNYADAKİ ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. İZZET ÖZTOPRAK

Atatürk dönemi (1923-1938) bir bütün olarak ele alınıp gelişmelerin Türkiye ve dış dünya bakımından incelenmesi, çağdaşlaşma olayının kavranması bakımından önemlidir. Atatürk döneminde başlatılmış olan Türkiye'nin çağdaşlaştırılması çabaları Türk Kurtuluş Savaşı'nın konumu ve niteliğiyle yakından ilişkilidir. Bir başka deyişle Türk Kurtuluş Savaşı denince, silahlı vuruşma evresiyle, inkılâpların yapıldığı evre yani 1919-1938 dönemi söz konusudur. Çünkü, 1923-1938 döneminde çağdaşlaşma atılımlarının yapılabilir olması ancak 1919-1923 evresinin başarıya ulaştırılmasının sağladığı ortam sayesinde mümkün olmuştur.

Atatürk'te çağdaşlaşma, onun kullandığı bir başka söyleyişle batılılaşma dendiğinde bununla neyin anlatılmak istendiği tanımlandıktan sonra, çağdaşlaşmanın temelleri olarak Mustafa Kemal'in özgürlük ve tam bağımsızlık kavramlarıyla ilgili görüş ve düşünceleri belirtilmeye çalışılacaktır.

Çağdaşlaşmanın kapsamı, üzerinde durulacak önemli noktalardan biri olacaktır. Onun bir zihniyet değişikliğini içermesi dışında günlük yaşamdaki bir takım kuralların düzenlenmesine kadar davranış biçimlerinde de etkisini gösterdiği görülecek, teknolojik gelişmeler yanında ekonomik kalkınmayla da yakından ilişkili olduğu anlaşılacaktır. Kısaca, çağdaşlaşmanın Atatürk döneminde Türk halkını her sahada uygar bir toplum durumuna getirmeyi amaçlayan topyekün bir değişme olduğu görülecektir.

Bu arada Osmanlı Devletinin son 150 yıllık döneminde yapılan yenileşme çabalarının niteliği belirtilirken, Atatürk ilkeleriyle nasıl bir toplum ve devlet düzeni oluşturulmak istendiği de kısaca açıklanmaya çalışılacaktır. Çünkü, Atatürk dönemi köklü değişikliklerinin kavranabilmesi açısından bu, bir zorunluluktur. Böylece her dönemdeki yenileşme çabalarının tarihsel gelişmeler bakımından devamlılıkları yanında temelde "nitelik" farklılıkları bulunduğu görülecektir.

Üzerinde durulacak önemli noktalardan birisi de Atatürk dönemi çağdaş Türkiye örneğinin dış ülkelerdeki etkileri olacaktır.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın henüz silahlı vuruşma döneminde diğer uluslara özellikle de doğunun mazlum milletlerine örnek olmaya başlaması, inkılâpların dış ülkelerde -daha çok Asya ve Afrika'nın müslüman ülkelerinde- etkisini göstermesi, dikkati çeken bir husus olmuştur. Bu gelişmelerin Pakistan, Hindistan, İran ve Tunus gibi ülkelerdeki etkileri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın amaçlarını şöylece belirtebiliriz:

Osmanlı saltanatı yıkılırken ve yerine Türk milletince yeni ve bağımsız bir devlet kurulurken, Türk vatanını yabancı saldırganlardan kurtarmak, Osmanlı devletinin iktisadî ve adlî bağımlılığını, yeni Türk devletine geçirmemek, yeni Türk devlet ve cemiyetini lâik ilkelere dayandırmak, doğu uygarlığından açıklıkla batı uygarlığına geçmek, Ortaçağ uygarlığında önemli bir yer tutan hurafelerle dolu an'ane ve örgütleri yıkmak. İşte bunlar gerçekleştirilirse Türk milleti; bütünlüğünü, millî bağımsızlık ve özgürlüğünü elde edecek, refah ve mutluluğunu kemiren kapitülasyonlardan ve bunlara dayanan malî örgütlerden kurtulacaktı. Özet olarak Türk Bağımsızlık Savaşı, doğunun dinî, toplumsal ve siyasî baskısıyla batılı devletlerin siyasî ve iktisadî zorbalığından korunmuş yeni ve tam bağımsız bir Türk devleti kurmak için girişilen çok yönlü ulusal savaşımın, ikinci bir anlatımla "kurtuluş hareketinin" bütünüdür¹.

Çağdaşlaşmanın tanım ve kapsamı konusuna gelince; Kurtuluş Savaşı'nın silâhli vuruşma döneminin 1922 sonlarında ateşkese bağlanması ve bu durumun 1923 yazında uluslararası antlaşmayla resmen kabul edilmesiyle birlikte millet olarak ulaşılmak istenilen, amaç olarak gösterilen batının "çağdaş uygarlık düzeyi" olmuştur. Çağdaşlaşmayı hızlandıran ve ona anlam kazandıran sadece siyasal kurum ve kuruluşlarda meydana gelen değişimler ile toplumun daha refahlı olması gibi sorunların çözümü değildir. Çünkü, çağdaşlaşma bir bütün olup, şu alanlardaki değişimleri de kapsamaktadır: Kişinin davranışlarının, değer yargılarının, öbür kişilerle, devletlerle, örgütlerle olan ilişkilerinin biçimi. Bunlar kişisel düzeyde çağdaşlaşma olayının önemli parçasıdır. Bu kısa açıklama göz önüne alındığında çağdaşlaşmanın kalkınmayı da içine alan, hatta onu aşan bir anlamı olduğu görülür. Çağdaşlaşmayı sadece ekonomik bir kalkınma olarak görmek yanılığ değil ise de, eksik bir yaklaşımdır. Çünkü, kalkınmış, ekonomik yönden güçlenmiş ülkelerden bir kısmının kapalı yönetim biçimi

¹ Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, T.T.T. Cemiyeti yayınlarından, İstanbul 1934, s. 56-57.

altında olduğu görülür. Marksist sistemin uygulandığı ülkeler bu türdendir ve buralarda insanın özgürlükten yoksunluğundan kaynaklanan uygulama sebebiyle bir üstte andığımız, kişinin davranış ve değer yargılarının esas alındığı kişisel düzeyde çağdaşlaşma olgusundan pek söz edilemez². O halde çağdaşlaşmayı sadece bir sanayileşme, bir ekonomik kalkınma olarak görmemek lazımdır. Çağdaşlaşma, ayrıca toplumsal, psikolojik ve siyasal değişmeyi içermektedir. Kuşkusuz, çağdaş toplum teknoloji, toplumsal dayanışma, kentleşme, okur-yazarlık, toplumsal hareketlilik ve millî kimlik gibi öğelerin yaygın olduğu bir toplum olarak tanımlanabilir. O halde çağdaşlaşmayı yaşamın bütün alanlarında topyekün bir “oluş” olarak görmek gerekir. Bu “oluş” içinde yukarıda andığımız alanlarda yepyeni ve radikal bir değişme yatmaktadır. Belirtmeye çalıştığımız anlam ve kapsamdaki bir çağdaşlaşma Atatürk tarafından asrifleşme, muasır medeniyet seviyesine erişme veya garplılaşma terimleriyle anlatılmak istenmiştir. Bunlardan batılılaşma, Atatürk tarafından en çok kullanılan olmuştur. Bu kelimenin kullanılması şuradan geliyor: Değiştirilecek olan Osmanlı siyasal, sosyal, hukuksal, kültürel, estetik hayat biçimi ve kurumlarıdır. Uyulacak olan yeni değerler ve kurumlar da daha çok batı ülkelerinde görülenlerdir; ya da batı ülkelerinde var olan değerlere, kurumlara çok yakın olan değerler ve kurumlardır. Bunlar belirli bir uygarlığın ürünüdür. Bu uygarlık ise, batıda vardır. Atatürk’ün batılılaşmaktan amacı körükörüne bir batılılaşma değildir. Bu nokta çoğu kez şöyle belirtilmektedir: Batıya rağmen batılılaşma. O halde batılılaşma terimi yerine çağdaşlaşmayı kullanmak daha tutarlı olacaktır. Çünkü bu terim, Atatürk’ün yöneldiğinin Avrupa uygarlığını taklit olmadığını, yönelinen amacın gerçekte “muasır medeniyet” içinde kendi değerleri ve kurumları ile çağdaş uygarlık düzeyine varmış bir Türkiye olduğunu daha iyi belirler.

Atatürk’te çağdaşlaşmadan amaçlananın batı uygarlığının gelişmişlik çizgisine ulaşma ve hatta onu geçme olduğu düşünüldüğünde, O’nun düşüncelerinin kaynağı konusuna değinmek gereklidir. Atatürk’ün düşüncelerinin kaynağı “bağımsızlık” düşüncesidir. O büyük insan 1921’de bir gazeteye verdiği demeçte “hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir”³ dedikten sonra, bu düşüncenin ata kalıtı olduğunu, buna Türk milletinin bağlı bulunduğunu söyler ve “bu sebeple millî istiklâl bence bir hayat

² Suna Kili, Atatürk Devrimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s. 101-102.

³ *Hakimiyeti Milliye*, 24 Nisan 1921, s. 1.

meselesidir” der. Atatürk’e göre bağımsızlık, özgürlüğü de kapsayan çok geniş bir kavramdır ve esası şudur: “... istiklâl-i tam denildiği zaman, bittabi siyasî, malî, adlî, iktisadî, askerî ve ilâh. her hususta istiklâl-i tam ve serbesti-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, hakikî manasıyla bütün istiklâlden mahrumiyeti demektir”⁴. Bu tanıma göre, Türk Bağımsızlık Savaşı, yalnız yurt topraklarını saldırgan düşman ordularından kurtarmak anlamına gelmez. Yukarıda değinilen yönlerde ve daha ağırlıklı olarak kültür konusunda yabancı ve saldırgan etkilerin de Türk toplum hayatından atılması anlamını taşır. Atatürk’e göre Türk inkılâbının amacı bir uygarlık sorunudur. Türkiye’nin doğu uygarlığından batı uygarlığına geçmesidir. Atatürk’e gelinceye değin Türk toplumu ikiyüz yıldan beri batı uygarlığı yönünde yürümüştür, yani çağdaşlaşma çabası içinde bulunmuştur. Ancak bu yürüyüş zikzaklı ve zaman zaman da yön değıştirici olmuştur. Bunun nedeni yürüyüşü yönlendirenlerin doğu ile batı uygarlıkları arasındaki ayrımı henüz yeterince kavrayamamış olmalarıydı. Çünkü, doğu uygarlığından ayrılmadan batı uygarlığına bağlanmak istiyorlardı. Bu ise mümkün değildi. Batı uygarlığı zaman içinde çeşitli uygarlıklardan etkilenecek meydana gelmişti. Ona evrensel bir nitelik kazandıran bir çok uygarlık etkilerinin bir bileşimi oluşu idi. Bu durumu ile batı uygarlığı, düşüncenin ürünüdür. Özgür düşünce batı uygarlığının temel ilkesi durumuna gelince, bilimde deney ve eleştiriye yer verilmiş, her türlü sorunu çekinmeden inceleme merakı uyanmış, insanın kişiliği değer kazanmıştır. Böylece batıda teknoloji, doğa bilimleri ve toplumsal bilimler gelişmiştir.

Doğu uygarlığı çevresinde kalan ülkeler kadere dayanan bir inanç düzenine bağlı kalmışlardır. Bu ülkelerde inanç, düşünceden öncedir; düşünce, geçmişten gelen bu inancın elverişliliği oranında ve inanca uygun olmak zorunluluğundadır. Böyle olunca, doğuda düşünce paslanmış, yaratıcılığını yitirmiştir. Buna karşılık inanç düzenine sızan kurallar, gelenekler, önyargılar ve bir takım yasaklarla doğu toplumu kendini kapalı bir toplum haline getirmiştir. Türkiye’nin batılılaşma tarihi, işte bu kapalı toplum hayatından kurtulma çabalarının tarihidir. Atatürk’e değin her ne kadar bu kapılar bir oran içerisinde aralanmış ise de, özgür düşünce henüz topluma mâl edilememiş olduğundan istenilen sonuca ulaşamamıştır. Özellikle geleneksel cemiyetin karşı koyması nedeniyle, çağdaşlaşmanın

⁴ Enver Ziya Karal, Atatürk’ten Düşünceler, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1981, s. 8.

yalnız eleştiri ve usullerde mümkün ve istenilir birşey olduğu görüşü egemendi.

Yukarıda değindiğimiz üzere, özgür düşüncenin ürünü olan batı uygarlığı seviyesine ulaşabilmek için Atatürk, Türk düşüncesinin de özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşmasını istiyordu. Bu konuya ilişkin çeşitli yerlerde ve tarihlerde söylemiş olduğu düşüncelerinin bir kısmı şöyledir:

“... Memleket behemahal asrı, medenî ve müreffeh olacaktır. Bizim için bu, hayat dâvâsıdır...”⁵.

“... Türklerin asırlardan beri takip ettiği hareket, devamlı bir istikameti muhafaza etti. Biz daima şarktan garba yürüdük”⁶.

“... Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz... Medeniyete girmek arzu edip de garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?”⁷.

O halde Türk toplumunu çağdaş uygarlık yörüngesine oturtma gibi büyük bir işin iki yanı olmuştur; Birinci yan, gelenekçilik tutumunu yok etme işidir. İkinci yan, onların yerine bu yörüngeye uygun kuralları, kurumları yerleştirmek, toplumun yeni kuşaklarını bu yörüngeye gereklerine göre yetiştirerek gelenekle çağ arasındaki geçiş köprüsünü kurmaktır. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi inkılâpları bütünüyle bir “yeni yöneliş” inkılâbıdır. Sonuç olarak bir kaç cümleyle belirtmek gerekirse çağdaşlaşmadan amaç, hayat görüşü ve davranışta meydana gelen değişimdir. Bir kültür değişimi esastır. O halde söz konusu olan radikal nitelikli değişimler bir derece farkı değil, mahiyet farkı doğurmuştur.

Yıkılanın geriye gelmesini önleme ve yapıları koruma için bir güvence gerekliydi. Atatürk, bu güvenceyi yeni kuşakların yetiştirilmesinde onlara verilecek eğitimde görmekte, bu eğitimin temel ilkelerini “düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü ve bilim özgürlüğü” olarak tesbit etmekteydi. Dikkat edildiğinde göze çarpan husus, düşün ve bilim özgürlüğü olmaktadır. Çünkü, Atatürk, batı uygarlığını yapan unsurun bilim olduğunu görmüş, onun bütün kültüre şekil veren temel ilke ve hayat görüşü olduğunu kabul etmiştir. O halde devlet ve toplum hayatımızda, dünyevî yaşamımızda mistik ve hurafelere dayanan her türlü etkinin egemenliğine son vermek çağdaşlaşmanın bir gereği olarak ortaya çıkmış oluyor. Atatürk, bilim zihniyetinin inkılâpların temelinde yatan esas olması yanında onların

⁵ *Tercümanı Hakikat*, 4 Aralık 1923, s. 1 Ayrıca; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1954, Cilt III, s. 71.

⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt III, s. 67.

⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt III, s. 69.

korunması ve hatta geliştirilmesinde de bu esasa sarılmak gerektiğini şu sözleri ile belirtmiştir; “Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir...”⁸. Bir diğer örnek, “Medeniyetin buluşları, fennin harikaları cihanı değişiklikten değişikliğe sürüklediği bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir... Artık bugün hayat ve insanîyet icapları bütün hakikatiyle tecelli etmiştir”⁹.

Açıklamaya çalıştığımız çağdaşlaşmaya ulaşmak için oluşturulacak değerleri ve araçları, Türk tarihinin koşullarından, akılcı ve düşünsel bir analiz ile çıkarmak gerekecekti. Bu değer ve araçlar kuşkusuz Atatürk ilkeleri olarak anılan temel unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. Bu ilkelerin uygulanmasında millete dayanılmıştır. Millî niteliği yanında lâik ve çağdaş olan değerler ve kurumlar oluşturulmuştur. Bu bakımdan millî hayat, millî düzen niteliği altında köklü bir değişme söz konusudur. Atatürk dönemi çağdaş Türkiye örneğinin oluşum nedenleri ve esin kaynaklarının neler olduğunu açıkladıktan sonra, bu örneğin dış dünya üzerinde yapmış olduğu etkileri örnekleriyle görelim.

Yazımızın başında andığımız üzere Türk Kurtuluş Savaşı'nın silâhlı vuruşma dönemi ile Atatürk inkılaplarının yapıldığı evre birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu bakımdan 1919-1922 döneminin dış dünyadaki etkilerini belirtmek gereklidir. Kuşkusuz bu etki, dönemin emperyalist-kapitalist devletlerinin baskı ve sömürülerine karşı tam bağımsızlığı elde etmeye yönelik idi. 1923-1938 döneminin de elde edilen tam bağımsızlığın gelecekte yitirilmemesi için nasıl bir toplum ve devlet düzeni oluşturulması hususunda yani çağdaşlaşma konusunda izlenecek yöntem açısından dış dünyada etkileri görülmüştü.

İlk evre (1919-1923)'nin dış dünyadaki etkilerine gelince; dış dünyanın Millî Mücadele ile olan ilgisi kuşkusuz daha başlangıç yıllarında söz konusu olmuştu. Bu ilgi Türk Kurtuluş Savaşı başarılarının artması oranında da gelişme göstermişti. Örneğin I. ve II. İnönü savaşlarının zaferle sonuçlandırılması Sovyet Rusya ve İslâm ülkelerince Mustafa Kemal'in kişiliğinde kutlamalara neden olmuştur. Ayrıca, İnönü askerî başarılarını izleyen dönemde önemli bir dönüşüm noktası sayılan Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmış olmasının yankıları, dış ülkelerin kamuoylarının-

⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 197.

⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 181-182.

da geniş ve derin etkiler bırakarak yer almıştı¹⁰. Bu tarihi olayın askeri etkileri yanında özellikle siyasal alanda uluslararası ilişkilerdeki rolü çok daha fazla olmuştu. Bu etkileme konusuna ilişkin olarak dönemin önemli gazetelerinden olan Hakimiyeti Milliye, Anadolu'da Yeni Gün v.s gibi Anadolu'nun sesi durumundaki süreli yayınlarda çok sayıda kutlama telgraflarını bulmak mümkündür; Örneğin, bunlar arasında İslâm doğunun anti-emperyalist kurtuluş hareketinin ünlü adları bulunuyordu; Hint Ulusal Kongresi'nin önderi Said Zıglul, Rif boylarının Fransız ve İspanyol sömürgelerine karşı yaptığı savaşın önderi Faslı Abdülkerim, İngiliz egemenliğine karşı çıkan İran Şahı Rıza Pehlevi ile Afganistan Kralı Emanullah v.s¹¹.

1947-1964 yılları arasında Üçüncü Dünya'nın sözcüsü olarak tanınmış bulunan Jawaharlal Nehru'nun eserlerinde, (1919-1922) evresine ilişkin gelişmelerin etkilerini bulmak mümkündür. Örneğin, Nehru 1933 yılında kızı İndira'ya yazdığı mektuplarda Mustafa Kemal'in 1919 da İngiliz emperyalistlerine karşı umutsuz gibi görünen bir savaşa girişmiş olduğundan söz ederek şunları söyler: "Bu topluluk (Türk ulusu) her şeyden önce zaferini demir gibi kararlılığına ve özgür olma isteğine ayrıca da Türk milletinin gerçekten çok üstün olan savaşçılık yeteneklerine borçluydu"¹².

Sakarya'nın etkisi Habib Burgiba üzerinde de görülür. Burgiba, konuyla ilgili olarak 1965 de şunları dile getirmişti: "Sakarya zaferi yirmi yaşımın en kuvvetli hatırası olmuştur. O zamanlar kendi kendime diyordum, acaba ben de ulusumu böyle seferber edemez miyim, onun ruhuna bu kurtarıcı hamleyi, bu dizgin tanımaz ihtirası aşılabilir miyim?"¹³. Mustafa Kemal Atatürk, verilmekte olan Türk Kurtuluş Savaşı'nın İslâm ülkeleri üzerindeki etkisini ise çok önceden görmüştür. Bu konuda O'nun demeçlerinden bir kaçını örnek olarak vermek yeterli olacaktır. Bunlardan birisi 3 Ocak 1922 tarihinde Ukrayna Cumhuriyeti olağanüstü temsilcisi General Frunze onuruna verilen yemekte söylemiş olduğu şu sözlerdir:

¹⁰ İzzet Öztoprak, "Sakarya Savaşı'nın Dış Basında Karşılığı ve Yorumu", Birinci Askeri Tarih Semicri, Ankara 1983, Cilt II, s. 285-295.

¹¹ Johannes Glasneck, Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Onur Yayınları, (çev: Arif Gelen), Ankara 1976, s. 184.

¹² Johannes Glasneck, a.g.e., s. 311'den J. Nehru, Weltgeschichtliche Betrachtungen, Briefe und an Indira, Düsseldorf 1957, s. 819.

¹³ Selâhaddin Çiller (derleyen), Atatürk İçin Diyorlar ki, Varlık Yayınevi, Kasım 1978, s. 105; 205.

“...Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün mahv ve nâbut edecektir. O zaman dünya yüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yakışan bir halet-i içtimaiyeye mazhar olacaktır...”¹⁴

Atatürk, aynı yılın 7 Temmuz’unda Rus elçisi Aralof’un İran sefiri İsmail Han onuruna verdiği ziyafette Türk Kurtuluş Savaşı’nın verensel anlamına değinirken de şunları söylemişti:

“...Türkiye’nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Çünkü, müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün Şark’ın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir...”¹⁵.

Millî Mücadelenin anlam ve kapsamını belirtmesi açısından ve ayrıca Mustafa Kemal Atatürk’ün uzak görüşlülüğünün ve çağdaş dünya anlayışının en değerli bir belgesi olması bakımından önem taşıyan şu sözlerini de alıyoruz:

“Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır... Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır...”¹⁶. Mustafa Kemal Atatürk’ün bu sözleri O’nun, Türk Kurtuluş Savaşı’nın ezilen doğunun mazlum ülkeleri üzerinde ne denli etkili olacağını ve bu ulusların kendi mücadelelerinde örnek alacaklarını çok önceden görmüş olduğunu göstermektedir. Millî Mücadele’nin çıkış noktasını oluşturan Atatürk’ün milliyetçilik ilkesi doğunun mazlum milletlerinin batının emperyalizmine karşı tam bağımsızlığı amaçlayan kurtuluş hareketlerine ışık tutmuştur.

Atatürk inkılâplarının çağdaş bir toplum oluşturmada da dış dünya üzerinde etkili olmadan öte, “örnek teşkil etme” bakımından apayrı bir işlevi olduğunu görüyoruz. Bir başka deyişle, Atatürk döneminde çağdaş Türkiye örneğinin, 1919-1922 evresine oranla dış ülkeler üzerinde -özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde- daha fazla etkileri olmuş, çağdaşlaşma konusunda izlenmesi kaçınılmaz bir yol olduğu açıkça dile getirilmiştir.

¹⁴ *Hakimiyeti Milliye*, 4 Ocak 1922, s. 1 Ayrıca; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 29.

¹⁵ *Hakimiyeti Milliye*, 9 Temmuz 1922, s. 1.

¹⁶ Enver Ziya Karal (derleyen), Atatürk’ten Düşünceler, s. 17.

1934 yılında Atatürk'ün daveti üzerine Türkiye'yi ziyaret eden İran Şahı'nın ülkesine döndükten sonra, çağdaşlaşma yolundaki Atatürk dönemi Türkiye örneğinin etkisiyle bir takım reformlar yaptığı görülür. Bu ziyaretin amacı konusunda gazetelerde çıkan haber ve makalelerde yer alan düşünceler genellikle şu noktalarda toplanmaktaydı: Atatürk inkılâplarını, Türkiye'deki yenilik ve ilerlemeleri bizzat yerinde görmek, bunun yanında İran'ın dış ticaretini geliştirmek. Örneğin, bu konuda 16 Haziran 1934 tarihli *Times* ile 21 Haziran 1934 tarihli *Near East India* adlı gazetelerde konuya ilişkin olarak çıkan yazılarda Rıza Şah'ın Türkiye ziyaretinin büyük bir önem taşıdığına işaret edilerek, ülkesini ileri bir seviyeye ulaştırma çabalarında bulunan İran hükümdarının Mustafa Kemal'e çok şey borçlu olduğu belirtilir¹⁷. İran Şahı, Türkiye gezisini tamamlayıp ülkesine dönerken, Atatürk inkılâplarının üzerinde bıraktığı etkiyi belirtmesi açısından ilginç olan şu cümleleri İran sınırını henüz geçtiği sırada söylemişti: "Biz büyük bir insanla görüşmeye gitmiştik. Biz de ulusumuzu, O'nun ulusunu ulaştırdığı düzeye eriştirmeliyiz"¹⁸. Rıza Şah, işte bu etkilemenin sonucu olarak ülkesinde ilk öğrenimi zorunlu kılmış, yabancı okulların açılmasını yasaklamış ve tarihî eserlerin korunması için müzeler ile kitaplıklar kurdu muşt u. Kılık kıyafet konusunda yaptığı düzenlemeler dışında kadın hakları konusunda da bir takım girişimlerde bulundu. 1924 de Halifelğin kaldırılmış olmasını İran Şahı olumlu karşılamıştı.

Atatürk dönemi çağdaş Türkiye örneğinin etkileri İran dışında Pakistan, Afganistan, Hindistan ve Tunus gibi ülkelerde de görülmüştür.

Nasıl Fransız inkılâbı, milliyetçilik duygusunu kıta Avrupa'sı dışında diğer alanlara yaymış ise, Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk İnkılâbı da sömürgecilikten kurtulma, bağımsız olma hareketlerinde etkili olmuştur. Örneğin, Pakistan'ın kurtuluş eyleminde, ulusal bir devlet olma çabasındaki önderi Muhammed Ali Cinnah şu soruyu müslüman halka yöneltiyordu: "Atatürk gibi bir önder önlerinde dururken Hind müslümanları bugünkü durumlarına hâlâ razı olacaklar mı?"¹⁹. Pakistan'ın kurucusu olan Ali Cinnah, Atatürk'ü İslâm toplulukları bakımından "sislerin arasından ışıldayan ve yepyeni bir kaderin yolunu gösteren parlak bir yıldız" olarak telâkki ettiklerini açıkça ifade etmekten kaçınmamış, Mustafa Kemal'in ölümünden kısa bir süre sonra Aralık 1938 de Patna'da toplanan Hindistan

¹⁷ Meliha Anbarcıoğlu, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İran'da Yapılan Reformlar", A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri, Cilt III, Sy. 4, s. 20.

¹⁸ Meliha Anbarcıoğlu, a.g.e., s. 30.

¹⁹ Selâhaddin Çiller (derleyen), a.g.e., s. 97.

İslâm Cemiyeti Kongresi'nin yirmialtıncı oturumunda yapmış olduğu konuşmada geçen şu cümleleriyle doğunun mazlum milletleri için bir "ilham kaynağı" olduğunu açıkça dile getirmiştir: "Kemal Atatürk'ün şahsında İslâm dünyası büyük bir kahramanını kaybetmiştir, Hindistan müslümanları önlerinde bir ilham kaynağı olarak duran bu büyük müslümanın kendilerine verdiği örneği gördükten sonra da, hâlâ bu batağa ayakları saplanmış olarak kalmakta devam edecekler mi? "20. İngiliz yazarlarınca" imkânsız ve imkânsız olduğu kadar arzu edilmeyen ve" "medeniyete karşı bir cürüm" olarak nitelendirilen Pakistan'ın kurtuluşuna yol açan İslâm milliyetçiliğinin Türkiye'deki tarihi olayların tesiriyle güç kazandığı düşüncesini ileri sürmüş olan Prof. Hanif Fauq'un bu yaklaşımında kuşkusuz çağdaşlaşma örneği olma bakımından Atatürk dönemi Türkiye'sinin 1940'lı yıllarda Asya ülkeleri üzerindeki etkisi esas olmuştur²¹. Türkiye'nin Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirmeye büyük bir çaba gösterdiği çağdaşlaşma doğrultusundaki eylemlerinden yani yeni Türkiye deneyiminden de yararlanması gerektiği daha 1930'lu yıllarda anlaşılmış olmalı ki, bu durum, İkbâl'in anlatımında şu cümlelerle şekillendi: "Gerçek olan şudur ki, bugün (1930) müslüman uluslar arasında dogmatik uykusundan silkinmiş ve öz-bilince ulaşmış tek ülke Türkiye'dir. Yalnızca Türkiye düşünce özgürlüğüne sahip çıkmıştır, yalnızca Türkiye idealden gerçekliğe çıkmıştır... Müslüman ülkeler mekanik bir biçimde eski değerleri tekrarlarlarken, Türkiye yeni değerler yaratma yolundadır. Türkler, kendilerine derinlerdeki benliklerinin ne olduğunu öğreten büyük deneyimler geçirmişlerdir"²².

Türkiye'de çağdaşlaşma yolunda önemli köklü değişikliklerin birbiri ardına gerçekleştirildiği dönemde dış ülkelerde yaratılan etkinin bir örneği de Hindistan'da kendini gösterdi. Bu etki Hindistan'ın Mahatma Gandi'den sonra en büyük önderi olarak kabul edilen Jawaharlal Nehru'nun gençlik yıllarında başlamış, ona göre Atatürk, doğunun çağdaş kurucuları arasında yer almıştı: "Türkiye'yi çağdaşlaştırma yolunda Kemal Atatürk'ün giriştiği temel çabayı, büyük bir beğeni ile karşıladım... O, doğuda modern çağın yapımcılarından biridir..."²³. Atatürk inkılâplarının Hindistan üzerindeki etkilerine baktığımızda Saltanat ve Halifeliğin kaldırılmasıyla ilgili

²⁰ Bildiriler ve Tartışmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıl Dizisi: 10, Ankara 1983, s. 609-617.

²¹ Bildiriler ve Tartışmalar, s. 621.

²² Bildiriler ve Tartışmalar, s. 657'den Reconstruction of Religious Thought in Islam, s. 162.

²³ Selâhaddin Çiller (derleyen), a.g.e., s. 302.

haberlerin ilk anlarda birtakım tepkilere yol açtığını, bunun bir süre devam ettiğini görüyoruz. 10 Mart 1924 tarihinde Halifelikle ilgili T. B. M. M. kararı Hindistan'a ulaşınca Atatürk'e ve O'nun köklü yenilikçi politikasına karşı sessiz bir küskünlüğün doğduğunu, bunun psikolojik çöküntüyle birlikte yerini giderek yas tutmağa bıraktığını görüyoruz. Fakat, bu tür tepki bir süre sonra, 1926'dan itibaren daha çok Hindu ve müslümanların genç kuşakları arasında yerini Atatürk inkılâplarına bağlılığa bırakmıştır. Özellikle Atatürk'ün, özgürlük mücadelesinin ve lâisizm'in bir sembolü haline geldiği belirtilmiştir²⁴.

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilânı Kalküta basınında olumlu şekilde değerlendirildi. Etkili gazetelerden Al-Camia da bu konuyla ilgili olarak yayınlanan bir makalede Cumhuriyet'in ilânı "Ankara başkanları yalnız harb ve savaş kahramanları olarak değil, aynı zamanda yenilik kahramanı olarak tarihe geçeceklerdir... Bütün doğu için bunun yeni bir inkılâp açılışı olmasını rica ediyoruz"²⁵ şeklinde değerlendirildi. Görüldüğü üzere yapılmakta olan Atatürk inkılâplarının etkileri bakımından doğu ülkeleri üzerinde son derece önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Atatürk inkılâplarının yakından izlendiği ve Mustafa Kemal'in doğu ulusları için çağdaşlaşma bakımından kurtuluş yolunu açan ve gösteren bir şahsiyet olduğu konusunda son bir örnek olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yılında yayınlanan *India And The World*'ün başyazısından bir kısım cümleleri aşağıya alıyoruz:

"... Allah, Mustafa Kemal'e uzun ömürler versin. Yaptığı faydalı inkılâpların daha parlak ve aydınlatıcı olması temennimizdir. Öyle ki sadece Türkiye değil, bütün Şark da O'na temelli müteşekkir olsun..."²⁶.

Atatürk inkılâplarının Türkiye sınırları dışındaki etkileri konusunda değinmek istediğimiz bir başka nokta da bunların, Türkiye tarihinin bir dönemine damgasını vuran önemli gelişmeler olmaktan çıkarak, 1945'li yıllardan başlamak üzere yeryüzünde bloklaşmalara henüz bağlanmamış olan ülkelere bir sistem oluşturma ve yol gösterme bakımından örnek olduğudur. Kuşkusuz, uygulamalarda her ülkenin toplumsal, tarihsel, kültürel ve ekonomik koşulları göz önünde tutulmuştur.

²⁴ Ram Kishore Sinha, Atatürk İnkılâpları ve Mahatma Gandhi (Basılmamış Doktora Tezi), DTCF Yazmalar Bölümü, s. 211-212 ve Jawaharlal Nehru, The Discovery of India, Kalküta 1945, s. 418.

²⁵ *Tehidi Efkâr*, 6 Aralık 1923, s. 1.

²⁶ Ram Kishore Sinha, a.g.e., s. 307.

İki Dünya Harbi arasında Çin'de ve Hind'de veya bunların çevresindeki irili ufaklı sömürgelerde olsun Mustafa Kemal'in sesi çoktan duyulmuş, güttüğü amaç çoktan anlaşılmuş ve düşünceleri Atlantik Bildirgesi'nin ana hatlarını oluşturmuştur. Ayrıca, uygar toplum olarak insanca yaşamının temel koşulu olan iktisadî, kültürel ve sosyal kalkınmanın zorunluğu üzerine de milletlerin dikkatini çekmiştir. İşte bu özelliği nedeniyledir ki, "insanlık idealinin aşık ve mümtaz siması" vasfına gerçekten hak kazanmıştır. Atatürk'ün ölümünden şu kadar yıl geçmiş olmasına rağmen, dünyanın çeşitli ülkelerinde, çeşitli dillerde, enstitüler kurulması ve kitaplar yayınlanması O'nun düşüncelerinin uyandırdığı yankılardan başka birşey değildir. Düşüncelerinin evrensel bir nitelik kazanmış olduğuna en iyi bir kanıt da, ölümünün 25. doğumunun 100. yıldönümünde Unesco tarafından dünya ölçüsünde anılmasıdır.

Sonuç olarak şunu belirtiyoruz; Atatürk'ün çağdaşlaşma konusundaki düşünce ve uygulamalarının dış dünya üzerindeki etkileri ve örnek oluşturması bir makaleyle ortaya konulabilecek iş değildir. Bu konunun açıklığa kavuşturulması, çağdaşlaşmanın çeşitli ülkelerdeki etki ve yankılarından her birinin müstakil olarak ele alınıp çok geniş kapsamlı çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir²⁷.

ATATÜRK, THE MODERNIZATION OF TURKEY AND ITS REPERCUSSIONS ABROAD

The author deals with the meaning and necessity of modernization for Turkish society and examines the impact of Turkey's modernization efforts on eastern countries in particular.

27 Bu tür çalışmalara örnek, ülkemizde yapılmış doktora tezi olarak şu araştırmaları gösteriyoruz:

Assadi Manoucheher, Rıza Şah Kebir Devrinde İran-Türk münasebetleri, Ankara 1972 (Basılmamış Doktora Tezi), DTCF Yazmalar Bölümü.

Asgar Khan, M. Ali; İstiklâl Savaşı Hakkında Hind-Pakistan Müstümanlarının Davranışı (1919-1923), Ankara 1970 (Basılmamış Doktora Tezi), DTCF Yazmalar Bölümü.

Ram Kishore Sinha, Atatürk İnkılâpları ve Mahatma Gandhi (1919-1928), Ankara 1971 (Basılmamış Doktora Tezi), DTCF Yazmalar Bölümü.